

Yazar/Author
Bahar YAYIK*

Makale Adı/Article Name

Alevi İnanç ve Kültüründe Su Sembolizmi

Water Symbolism in Alewi Belief and Culture

ÖZ

Sembol bir düşünce ya da nesnenin yerini tutan somut ve bilinir işarettir. Fakat sembol salt bir işaret olmayıp yerine geçtiği şeyin insan zihnindeki yansımasıdır. Birey semboller aracılığıyla imgesel boyuttaki olay, nesne ve fikirleri somut düzleme taşır ve böylece onları anlaşılır hale getirir. Geniş bir etki alanına sahip olan semboller, din ve inançların da kullanım alanına girmektedir. Geçmişten günümüze birçok insan kutsalın bilgisine ulaşabilmek için sembollerini çeşitli şekillerde, birer vasıta olarak kullanmıştır. Su çok eski dönemlerden itibaren insan hayatındaki önemini hep korumuş bir unsurdur. Canlıların yaşamlarını sürdürebilmesi için suya muhtaç olması insan zihninde onu üst bir noktaya taşımıştır. Birçok inanç ve kültürde yaşamın kaynağı ve sağlığın, temizliğin sembolü olarak bilinen su, Türk kültüründe bu bilinen anlamlarının yanında yaratmanın ilhamı olarak yerini almıştır. Türk kültüründe bu anlamlara sahip olan su, İslamiyet'in kabulüyle birlikte her derde deva olan ölümsüzlük iksiri âb-ı hayata dönüşmüştür. Bu çalışmada kaynağı büyük oranda Orta Asya Türk kültür ve inancı olan Alevi inanç ve kültüründe su sembolizmi ele alınmış ve böylece iki kültür arasındaki benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Orta Asya Türk Kültür ve İnanç, Sembol.

ABSTRACT

A symbol is a concrete and recognizable sign that stands for a thought or object. But the symbol is not just a sign, it is the reflection of what it replaces in the human mind. The individual carries events, objects and ideas in the imaginary dimension to the concrete plane through symbols and thus makes them understandable. Symbols, which have a wide range of influence, are also used by religions and beliefs. From past to present, many people have used symbols in various ways as a means to reach the knowledge of the sacred. Water is an element that has always preserved its importance in human life since ancient times. The need for water for living things to survive has carried it to a higher level in the human mind. Known as the source of life, the symbol of purity and cleanliness in many beliefs and cultures, water has taken its place in Turkish culture as an inspiration for creation alongside these known meanings. Having these meanings in Turkish culture, water, with the acceptance of Islam, turned into a panacea, the elixir of immortality, adam's ale. In this study, water symbolism in Alewi belief and culture, whose source is mostly Central Asian Turkish culture and belief, has been discussed and thus the similarities between the two cultures have been tried to be revealed.

Keywords: Alewism, Central Asian Turkish Culture and Belief, Symbol.

Extended Abstract

Symbol is a concrete, meaningful and recognizable sign that stands for an object, thought or expression. However symbols are not only signs, but also the imagination of what it tries to take its place in the human mind. Symbols, which have a wide area of use, are also in the field of interest of religions. Through symbols, the individual not only aimed to reveal the sacred, but also to communicate with it. For example, throughout history, people built multi-storey temples in order to reach God more easily, and believed that they communicated with God by going into a trance with various musical instruments and different rhythmic movements during religious ceremonies.

The sacred is inherently closed. Human beings go to symbolize the transcendent and closed sacred in order to make sense of it. In other words, people try to dress the bare concepts in their minds in familiar clothes through symbols. For this reason, symbolization in religion is inevitable. For example, in Christianity, we can say that symbolism is found in almost all sacraments, many beliefs and rituals. For example, immersing the newborn child in water during baptism symbolizes purification, and in the bread-wine ritual, bread and wine symbolize enlightenment. In the Islamic world, when symbolism is mentioned, the first thing that comes to mind is the Mu'tazila who are known for their rational approach to the problematic of metaphorical verses. They preferred to explain these verses, which are closed in terms of meaning, by symbolizing them. They translated expressions such as Allah's hand, face and sitting on the throne in the Qur'an and brought them to a concrete level. A similar situation can be seen in the field of interpretation. Names belonging to the Islamic mysticism tradition interpreted the Qur'an in a unique way and argued that according to this method they developed, the esoteric aspect of the Qur'an could only be understood by making a symbolic reading.

Symbolic narratives and symbolization activities are quite common in Alewism. In the lives of Alevis, it is possible to encounter many symbols that have their roots in the past, from belief and worship rituals to social lifestyles. For example, the dove represents purity and peace, the sun is Allah, the number three is Allah-Muhammad-Ali, the green color is Hz. It symbolizes Ali or Ehl-i Bayt lineage. Perhaps the most ancient and interesting of these symbols, whose numbers we can increase, is water. First of all, in Alawism, water is one of the four pure substances that make up the essence of the universe. Water is at the core of all living things and the universe. For this reason, water has always protected its sanctity by the Alawites. As a result of this understanding, Alevis consider the fountains in various parts of Anatolia sacred and visit them and pray. In addition to this, water, which is called as glaze water in cem ceremonies, is offered from the same bowl to those in the cem ring. In this ritual, water is symbolized as an element that causes the heart to return to us by purifying it from all kinds of evil. Also, according to the creation of the world in the Alevi belief, in the beginning there was a transcendent sea when there was nothing. After creating the light of Muhammad-Ali and Gabriel, Allah created the world on this transcendent sea.

With this study, which is carried out specifically on the symbolism of water, the origins of the Alevi belief and culture and the elements that are influenced by it will be tried to be revealed in a historical perspective. In addition, this study, which deals with some of the written sources of the Alevi faith, will also allow the analysis of Alevi classics in terms of language and style. In this context, firstly, the cult of water in Turkish Culture is discussed, since Alewism has a close relationship with Central Asian pre-Islamic Turkish culture and belief. Secondly, the main sources of the Alevi belief were scanned, and among these sources, the works of Velayetnâme, Makâlât, Buyruk and Nehcü'l Belağa, which contain symbolic narratives about water, were selected. The symbolic narratives in these selected works were identified with a descriptive approach, so a holistic photograph of the research subject was taken. Afterwards, the reflections of the identified symbols in Alevi belief and culture were revealed, and finally, how the existing symbols emerged and their origins were tried to be determined with a hermeneutic reading. As a result of the researches, it has been seen that the water in the Alevi belief and culture has been used in almost the same meanings as the water in the Central Asian pre-Islamic Turkish culture and belief.

Giriş

Dil ve onu kurgulama becerisi insanın var oluştan getirmiş olduğu bir yetidir. Dil sembolik yönüyle olay ve olguları açıklamada insana büyük kolaylıklar sunmakta, bireyi zaman ve mekân üstü düşünmeye sevk edebilmektedir. E. Cassirer'e göre insan sahip olduğu sembolik sistem aracılığıyla, semboller evrenine anlam verir. Bu sembolik evren sanat, bilim, tarih, din, dil gibi insana ait çeşitli formları bünyesinde taşır. İnsanın semboller evreni ile bağlantısını kuran en önemli araç ise dildir. Başka bir deyişle insan sembolik eylemlerini dil aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Çebi, 2008: 187, 189).

Sembol, "bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya düşünceyi belirten, gözle görülür ve anlamlı bilinir işarettir." (Cevizci, 1999: 765). Sembol yansıtmak istediği gerçeği birçok şekilde (dilsel, işitsel, görsel, ritüel...) ifade etmekte ve bu şekillere rağmen kısmen de olsa bir kapalılık içermektedir. Annemarie Schimmel bu durumun, sembolün görülmeyen hakikati, görülebilen bir şekilde aktarmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. O, kişinin sembollerin farkına varmasının üç aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. Birey önce yalnız tezahürat dünyasını görür, sonra onu hakikatin bir temsilcisi ya da sembolü olarak tanımlar ve son olarak da sembolleştirilen mananın ne olduğunu anlar (Schimmel, 1954: 70).

Semboller kültürel deneyimleri anlama ve aktarmada önemli bir yere sahiptir. Bu hususta Erol Güngör Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik isimli kitabında "Kültür, bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür; yani maddi değildir. Bu manevi bütün, uygulama halinde maddi formlara bürünür." demiştir (Güngör, 2003: 9). Burada maddi formlardan kasıt sembollerdir. Başka bir deyişle semboller sayesinde ifade edilen maddi unsurlar kültürü meydana getirmektedir.

Deneyimlerimizin birtakım tamamlayıcı unsurları kendisiyle ilişkili başka tamamlayıcı unsurları meydana getiriyorsa bu zihnin sembolik olarak işlediğini göstermektedir. İlk tamamlayıcılar semboller, sonrakiler ise sembollerin anlamlarıdır. Sembolden anlama geçişin gerçekleştiği bu süreç de sembolik gönderim olarak adlandırılır (Whitehead, 2009: 28).

Sembolizm, sembole ve sembolün içerdiği anlama bağlı kalarak, doğrudan ya da dolaylı bir analogi niteliği taşımaktadır (Cevizci, 1999: 765). Sembolizm içimizde var olan fakat tam olarak tanımlayamadığımız, dış dünya ile aramızdaki bilgiyi aşan hakikatleri somut bir düzleme taşımaktadır. Bu sebeple sembolizm ezoterizmin (Cevizci; 1999: 328) ilgi alanı içerisine de dâhil edilebilir. İnsanlar var oluşlarından bu yana düşündükleri şeyleri izah edebilmek için birçok yolu denemiştir. Düşündükleri şeylerin anlamlarını çoğu kez belli bir kalıba sokmuş fakat ezoterik yapıda olan düşüncelerini de sembolleştirmiştir. Yani bir düşünce doğrudan izah edilmemiş, üstü kapalı bir şekilde aktarılmıştır (Şenocak, 2004).

Simgeler psişik güncelliklerini hiçbir zaman kaybetmezler; sadece görüntüleri değişebilir ancak anlamları aynı kalır. Bu durumda yapılacak şey, simgelerin giymiş oldukları maskeleri açığa çıkarmaktır (Eliade, 2017: 26). Bu bağlamda alegori, mecaz, müteşabih, te'vil, batın gibi kavramlar simgelerin anlam dünyasını açığa çıkarmaya katkı sağlayan unsurlar arasındadır. Bu kavramlar sembolden bağımsız düşünülmesinin kapalı bir yapıya sahip olan hakikati somutlaştırmak veya dile getirmek için birçok kez başvurulan yöntem ya da arayışlardır (Turan, 2006: 15-43).

Sembol ve işaret kelimeleri çoğu kez birbirlerinin eş anlamlısı olarak anılıyorsa da bu ikisinin farklı kavramlar olduğunu söylemekte fayda vardır. İşaret, kendisinin ötesinde işaret ettiği şeyi gösteren basit anlamlı bir yapıdadır. Yani işaret ve nesnesi arasındaki ilişki oldukça yakındır hatta bazen aynıdır. Sembol ise işaretin daha fazlası olarak, temsil ettiği şeyin tasavvurudur. Başka

bir deðişle sembol doğrudan insan zihninin bir ürünü olup zengin anlamlar içermektedir (Atasağun, 1996: 13-14). Alman filozof E. Cassirer'a göre; signal (işaret), fizik âleminin bir parçasıdır; sembol ise beşerî âlemin bir parçasıdır (Cassirer, 1994: 32). Gilbert'e göre ise işaret, sadece tasvir ettiği nesnenin mevcut olduğunu haber verir. Aynı şekilde bir işaret uzun kavramsal bir tanımın yerini daha ekonomik bir şekilde doldurabilme gücüne sahiptir. Yani işaretler zihinsel işlemleri hafifletmeye yarayan araçlardan biridir. Fakat gösterilenin hiçbir zaman tasvir edilemediğinde ve işaret bir nesneye değil de anlama gönderme yaptığında orada sembolik anlam ortaya çıkmaktadır (Durand, 1998: 8-9).

Geniş bir kullanım alanına sahip olan semboller, din ve ideolojilerin ilgi alanına da girmektedir. Semboller kutsalı temsil etme durumuna göre dini ya da din dışı olarak ikiye ayrılabilir ve dini semboller de yapısı gereği karmaşık bir gerçekliğe işaret etmektedir. Dini sembollerin kutsalı temsil ettiği düşünüldüğünde dini bir amaç için yapılan her davranış sembol olarak nitelendirilebilir (Kızıl, 2018: 335).

Kutsal metinlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair felsefî tartışmalar çok eski dönemlere kadar götürülebilir. Tanrı ve metafizikten bahseden bu metinlerin anlaşılması noktasında en büyük sorun, metinlerin insanın kullanmış olduğu dil aracını kullanıyor olmasıdır. Tillich'e göre dil metafizik olanı aktarmada yeterli değildir. Bu sebeple sembollere duyulan ihtiyaç kaçınılmazdır (Tillich, 1958: 9-10). Farabi'ye göre ise, din kavramsal olanın ifadesidir. Dolayısıyla din dili son derece açık olsa bile yorumlanmaya ihtiyaç duyabilir. Yani burada dini sembolizm, din fenomeni açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Tokat, 2012: 26,34).

Mircea Eliade'e göre dini semboller, insana dünyayı bütüncül bir şekilde keşfetme imkânı sunmakla birlikte, tecrübe alanında açıklık olmayan gerçeklikleri ortaya koymayı hedefler ve aynı zamanda insanı kendi var oluşuna bağlayan bir durumu arzular (Eliade, 2003: 115-120).

Birey, semboller sayesinde kutsal ve aşkın olan varlığı açığa çıkarmanın yanı sıra onunla iletişim kurmaya çalışmaktadır. Tarih boyunca gelmiş geçmiş birçok dinin ibadet biçimlerinde görüldüğü üzere, müntesip sembolize ettiği birtakım ritüellerle kutsalın sırrına erdiğine inanmaktadır. Örneğin, Babil'de Ziggurat denen yedi katlı yapılar, Kozmik Dağ'ı simgeliyordu ve din adamı bu katları tırmanarak Kosmos'a ulaşacağına inanıyordu. Yine Orta Asya Şaman Kültürü'nde şaman, kabul ayinlerinde gök ile yer arasında iletişim kurduğuna inanılan ve Kozmik Ağaç'la özdeşleştirilen bir ağaca tırmanıyor ve bu tırmanış onun göğe çıkışını simgeliyordu (Eliade, 2017: 53, 56). Netice olarak dini semboller, sembolü görenin zihninde ilgili olayın bir bütün halinde canlanmasını sağlar. Bu vesileyle olayın akılda kalıcılığını da artırmış olur (Atasağun, 2000: 183).

İnsanlar Tanrı'yı sembollerle ifade etme konusunda kendilerince birtakım yasaklar koymuştur. Fakat bu yasakların konulması dini büsbütün sembollerden arındırmaya yetmemiştir. Çünkü semboller dinin parçasıdır ve onlar olmadan insanın kutsalın tabiatını yorumlaması mümkün değildir. Söz gelimi, Kur'an'da yer alan "Allah'ın eli" (Fetih, 11), "Allah'ın arşa istiva etmesi" (A'raf, 54) gibi sembolik ifadeler Allah'ın tabiatının yorumlanması ve bu sayede kapalı olanın insanlar tarafından daha iyi kavranması için vardır. Yine bunun gibi Kur'an-ı Kerim'de cennet tasvir edilirken "altından ırmaklar akan" (Tevbe, 72; Ra'd, 35; Nahl, 31; Kehf, 31; Ta-Ha, 76; Gaşiye, 14), "içinde köşkler ve konaklar olan" (Secde, 19), "içinden bal ve şerbet akan" (Muhammed, 15) şeklinde insanların bildiği sembolik ifadeler kullanılmıştır (Atasağun, 1996: 18-19).

Abbasiler döneminde sistematik hale getirilen tercüme faaliyetleriyle Tanrı'nın zâtı, sıfatları ve fiilleriyle ilgili tartışmalı konular İslam düşünce dünyasına aktarılmıştır. Özellikle İslam dünyasında aklileşmenin öncülerinden kabul edilen Mu'tezile, Yunanca'dan Arapça'ya yapılan

bu tercümelemler ışığında kendi metotlarına sadık kalarak, Kur'an'ın müteşabih alanını anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu anlamlandırma faaliyetini yürütürken de beşerî dile aktarımı kolaylaştırmak adına çeşitli mecazi ifadeler ve sembolik anlatımları kullanmayı mümkün görmüşlerdir (Turan, 2006: 80-95).

İslam Tasavvuf geleneğine mensup isimler kendilerine has bir yöntemle Kur'an'ı tefsir etmişler ve bu tefsir metoduna da *işârî tefsir* adını vermişlerdir. Bu metodu benimseyen Sufî tefsir ekolüne göre Kur'an'ın zahiri ve batını olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Zahiri yönü sahih nakil ve sarîh akılla idrak edilebilirken, batını yönü ise keşf ile idrak edilebilir. Keşf metodunu benimseyen kesimin Kur'an'a yaklaşımlarının sembolik bir okuma olduğunu belirtmek gerekir (Ay, 2011: 103, 106).

Hayatımızın önemli bir parçası olan su, arkaik kültürden itibaren insan için hep kutsallığını korumuş, çeşitli inanç ve ritüellerin önemli bir parçası olmuştur. Eliade'a göre hangi dinsel bütünlük içerisinde olursa olsun su her zaman aynı işlevde kalmış, hem saflaştırıcı, temizleyici hem de yeniden hayat verici olarak karşımıza çıkmıştır (Eliade, 2017: 171).

Göktürklerden itibaren Türk kültüründe varlığını koruyan “yer-su” kültürünün önemli bir parçası olan su, daima kendisine tapınılan bir unsur olarak değil manevi bir kudret kaynağı olarak da tasavvur edilmiştir. Türk kozmogonisinde su, varlığın özü, yaratılışın ilk ve temel nüvesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkler suyla temizlenmekten ziyade suyun temiz tutulmasını bir inanç unsuru haline getirmişlerdir. Hatta bu inanış XIII. yüzyılda, Türk kültürünü büyük ölçüde benimseyen ve kendisini Türk olarak tanıtan Moğol hükümdarı Cengiz Han tarafından kanunlaştırılmış ve aksi davranışta bulunan insanlara ağır yaptırımlar uygulanmıştır (Kıyak, 2013: 24-25).

Bunların yanı sıra su, semavi dinlerde de kutsallığını korumuş ve dini metinlerde hep önemli bir metafor olarak işlenmiştir. Mesela; Eski Ahit'te geniş ölçüde su sembolizmine rastlamak mümkündür. Söz gelimi, “tufan”la ilgili anlatılan hadiselerde kötülüklerin suyla birlikte yok olduğu, böylece yeni bir hayatın başlangıcının gerçekleştiği, yeryüzünde köklü bir dönüşümün, arınmanın yaşandığı anlatılır (Yaratılış, 17-24). İsrailoğulları'nın Kızıldeniz'den geçişi suyla ilişkilendirilerek anlatılmış ve burada su İsrailoğulları için bir kurtuluş, düşmanları içinse bir felaket olarak ele alınmıştır (Çıkış, 15-31).

Öte yandan Yeni Ahit'te suyun yaşayan bir yönü olduğundan (Yuhanna, 37), vaftiz suyunun İsa'dan geldiğinden (Yuhanna, 33-34), suyun tanrısal rahmetin bir sembolü olduğundan (Vahiy, 1) bahsedilmektedir.

Su, Türk-İslam kaynaklarında “âb-ı hayat”, “aynü'l hayat” gibi isimlerle anılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve Hızır kıssası anlatılırken “âb-ı hayat” kavramı kısmen de olsa geçmektedir (Kehf, 60-82). Hatta Buhari'de yer alan bir rivayete göre Hz. Musa ile Hızır'ın buluşacakları kayanın dibinde bir su kaynağı vardı ki buna âb-ı hayat denilmektedir ve bu suyun temas edip de diriltmediği hiçbir şey yoktur (Buhari, 4). Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde cennet tasvirleri yapılırken ırmak/su sözcüğü kullanılmış (Âl-i İmran, 14; Fetih, 5), Kevser Suresi'nde geçen “kevser” sözcüğü cennette bulunan bir ırmak olarak bazı alimler tarafından tefsir edilmiştir (Kevser, 1; Taberi, 1978: 208-209; er-Razi, 1981: 124; Erbaş, 2014: 248). Bunların dışında Kur'an-ı Kerim'de adı geçmeyen fakat hadis literatüründe sıkça yer alan ve Müslümanlarca kutsal sayılan “zemzem” suyu da birçok kez sembolik anlatımlara konu olmuştur.

Orta Asya İslam öncesi Türk Kültürü başta olmak üzere çeşitli din ve kültürlerin etkisinde kalan Alevilikte ise inanç ve kültürle iç içe geçen hatta zamanla ibadet ritüeline dönüşen birçok

sembolik öge bulunmaktadır. Kimi zaman doğaya ait bir nesne (dağ, taş, güneş, ay...), kimi zaman bir hayvan (geyik, şahin, turna, güvercin, ejderha...) kimi zaman da bir inanç unsuru (dört kapı kırk makam, semah, abdest, namaz...) sembolik bir anlatımla mevcut eserlerde yer almıştır. Bu semboller zamanla Alevi toplumunun günlük yaşantısından inanç dünyasına kadar yer edinmiş, kültür ve inancın taşıyıcı birer unsuru olarak nesiller boyu aktarılmıştır. Alevi inanç ve kültüründe yer edinmiş semboller arasında belki de en dikkat çekici ve aynı zamanda araştırmamıza da konu olan “su” sembolüdür.

1. Türk Kültüründe Su Kültü

Dünya üzerindeki birçok inanışta olduğu gibi Türklerde de su evrenin özü, insanlığın başlangıcı, kötülüklerden arınmanın, temizliğin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe su kavramının önemini ortaya koyabilmek için yer-su kültüne ve mitolojik birkaç hadiseye değinmek gerekir.

Dağ, su, ağaç, kaya gibi unsurlardan oluşan orman kültü Göktürk Yazıtlarında “yer-sub/yer-su” kültü altında toplanmıştır. Yer-su kültü, Göktürklerden itibaren kutsal sayılmış, hatta kişileştirilmiştir (Türkmen, 2013: 15). Yer ve su gibi iki farklı gücün bir arada anıldığı bu tabiat kültü Göktürk anıtlarında hem koruyucu ruhlar hem de vatan olarak kullanılmıştır (Çifci, 2013: 23). Bilge Kağan yazıtında yer alan; “Türk milleti yerinden ve suyundan ayrılmazsan iyilik göreceksin” ifadesinde yer ve su vatan anlamında yer almıştır. Tonyukuk yazıtında ise Göktürk topraklarına yapılan düşman saldırılarının Tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla önlendiği yazmaktadır (Tekin, 1998: 59, 91).

Türk kozmogonisine göre evrenin özü sudur ve tüm canlılar sudan meydana gelmiştir. W. Radloff ve Verbitskiy tarafından düzenlenen iki ayrı Altay-Yakut Türklerine ait yaratılış mitlerinde yer ve gök yaratılmadan önce her yerin sularla kaplı olduğu yazmaktadır (Kaya, 2019: 208). Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun derlediği yaratılış mitinde konuya ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

“Yer, yer değilken su, su idi; başka bir şey yoktu. Bir uçsuz bucaksız su; bir dolu su dört bir yanı doldurmuştu. Bir su ki yılan içse ölümsüzleşir, bir su ki çiyen içse dirilir; zerre zerre ışık, zerre zerre hayat kıvıldar. Bir büyük sessizlik içinde ulu, bilinmezlikle buğulu ve kaynaşmalar ürpermelerle dolu bir su ve lâkin, bir hayırsız su aynı zamanda; hiçbir işe yaramaz, dipsiz; cümle güzellikten nasipsiz, bir ürpertici su, yalnız; yapayalnız!” (Sepetçioğlu, 2000: 5). Bu ifadelerden evrende her şeyin varlığından önce suyun var olduğu, bu suyun ölümsüzlük suyu olduğu fakat fiili hiçbir işe yaramadan yalnızca ürpertici bir şekilde var olduğu anlaşılmaktadır. Mitin devam eden bölümüne göre, Tanrı Ülgen bu uçsuz bucaksız suların üzerinde uçmaktaydı. Bir gün Ülgen’e göklerden bir emir geldi ve Ülgen denizden çıkan bir taşın üzerine çıktı. Sonra Ülgen bu taşın üzerinde yerin ve göğün nasıl yaratılacağını düşünürken suyun içinde yaşayan Ak-ana çıkıp geldi ve bir yaratıcı olarak Ülgen’e bu işi nasıl yapacağını öğretti. Ülgen de yeri ve göğü yarattı (Çoruhlu, 2002: 97-98). Bu anlatılara göre ise su artık fiili bir durumu ortaya koyan, insanın yaratılmasına ilham olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk yaratılış mitlerinde su iki zıt durumun karşılığı olarak kullanılmaktadır. Evrendeki tüm canlıların sudan meydana gelmesi, yeniden doğumu; zaman zaman kıtaların sular altında kalması ve tufanlar da ölümü simgelemektedir (Eliade, 2017: 171).

Uygurlara ait Türeyiş destanına göre, Tuğla ve Selenga ırmaklarının birleştiği noktada insan ırkı doğmuş ve türemiştir. Bu sebeple Tuğla ve Selenga ırmaklarının oluşturduğu havza Uygurlar için hayat ve şifa verici olarak anılmaktadır. Buna benzer bir inanışın izlerini Anadolu’da da görmek mümkündür. Anadolu’da kısır kadınlar nisan yağmurundan içtiklerinde bebek sahibi olacaklarına

inanmaktadır. Aynı zamanda bu sudan karınlarına sürdükten sonra bebek sahibi olan kadınlar bebeklerini suyun verdiğiğine inanırlar (Erdoğan ve Akarslan, 2020: 63).

Eski Türklerde kutsal sayılan su için kurban veya kurban yerine geçen şeyleri sunmak önemli bir gelenektir. Söz gelimi Yakutlar, balık avına başlamadan önce buzağılamamış bir inek kurban ederlerdi. Hunlar her yılın beşinci ayında toplanıp yer-su tanrılarına kurbanlar sunarlardı. Uygurlar ise senede iki kez yere kurbanlar verirlerdi ve bunu kış mevsiminde düzenledikleri bir törenle kutlardı. Bu törenlerde kötü ruhları kendilerinden uzaklaştırmak için çeşitli madenlerden yapılmış kapların içerisine koydukları suları birbirlerine serperlerdi. Kırgız ve Kazak Türklerinde de benzer durum söz konusu olup kısır olan kadınları sahrada bulunan tek ağacın veya pınarın başına getirip orada sabahlatırlardı. Manas destanında Yakup Han'ın eşine söylediği şu sözler bu duruma verilebilecek en iyi örneklerdendir:

“On dört yıldır alalı, anne dahi olmadı,
Kutsal bir yere gidip, adım bile atmadı,
Kutsal pınara gidip, yanında bir yatmadı,
Bir elmanın altına, giderek oynamadı,

Kısırlıktan kurtulup, kutlu yol bulamadı!” (Türkyılmaz, 2013: 88-89)

Türk kültüründe suyun, arındırıcı, hayat verici, iyileştirici olduğuna inanılmış ve bu özelliklerinden dolayı su kutsal sayılmıştır. Sahip olduğu bu kutsiyet dolayısıyla Türkler tarafından su hiçbir zaman gelişi güzel kullanılmamıştır. Büyük oranda Türk kültürünü, devlet yapısını, kanunlarını benimsemeleriyle tanınan Moğollar, hükümdarları Cengiz Han döneminde, suyu kirleten ve amacı dışında kullananlar için ölüme varan ciddi yaptırımlar uygulanmıştır. Oğuzlar ise çamaşırlarını ve vücutlarını yıkamak için su kullanmamış ve kullananları da hoş karşılamamışlardır (Türkyılmaz, 2013: 90-91).

Türkler, kutsal saydıkları suyu efsane ve mitlerinin yanında destan ve hikayelerinde de kullanmışlardır. Köroğlu destanında su, insanı uzun yaşatan, her derde deva, içeni kahraman ya da âşık yapan âb-ı hayat olarak geçmektedir (Boratav, 1984: 84, 209-210). Dede Korkut hikayelerinde ise, Salur Kazan'ın karşısına çıkan suya hitaben söyledikleri Eski Türk inanç ve kültüründen izler taşımaktadır:

“Çağnam çağnam kayalardan çıkan su!

Ağaç gemileri oynatan su!

Hasan ile Hüseyin'in hasreti su!

Bağ ve bostanın hasreti su!

Ayşe ile Fatma'nın nigâhı su!

Şehbaz atlar gelip içtiği su!

Kızıl develer gelip geçtiği su!

Ak koyunlar gelip çevresinde yattığı su!

Ordumun haberin bilir misin, değil bana!

Kara başım, kurban olsun suyum sana!” (Ergin, 1964: 17)

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra bilinen ilk yazılı eser olan Kutadgu Bilig'de, “yüz suyu” ifadesi çok sık geçmektedir. Buradaki yüz suyu ifadesi onur, şeref, itibar anlamlarına gelmektedir (Ögel, 1995: 333). Yüz suyu kavramı bugün Türkçede ‘birinin veya bir şeyin hatrına’ anlamında kullanılan yüzü suyu hürmetine tabiriyle varlığını sürdürmektedir (Kaya, Abik, 2022: 293).

2. Alevî İnanç ve Kültüründe Su Sembolü

İslam inancında namaz kılmanın ön koşulu olarak kabul edilen abdest, Alevilikte bu bilinen anlamının yanı sıra nefis muhasebesi yapmayı, kul hakkından kurtulmayı ve böylece gönlü kötülüklerden arındırmayı ifade etmektedir. Nitekim yılda bir kez düzenlenen “göğü cemi” ile kişinin bir yıllık nefis muhasebesini yapması Alevilerce “gönül abdesti almak” olarak isimlendirilmiştir (Günşen, 2007: 331, 336).

Alevî inancına göre Allah insanı dört unsurdan (ateş, su, hava, toprak) yaratmıştır. Dolayısıyla insan bu dört unsurun özelliklerini taşımaktadır. Makâlât’da anlatıldığı şekliye, âbidler havadan, zâhidler ateşten, ârifler sudan, muhibler ise topraktan yaratılmıştır. Maarifet ehli olan ârifler sudan yaratıldıkları için temiz ve temizleyici olarak görülmüştür (Ocak, 2000: 238).

Su, cem törenlerinin birçok aşamasında; Kırklar Cemi’nde bulunan ululara ve görevlerine izafeten sembolize edilmiş anlamlarıyla yer almaktadır. Hz. Selman’a izafeten saka; Hz. Ali’ye izafeten sâki; Hz. Hüseyin’in görevine izafeten sakka bulunmaktadır (Günşen, 2007: 340). Bunların yanı sıra Kırklar Cemin’de su dağıtan Hz. Fatıma’ya izafeten, cem törenlerinde sır suyu hizmetini yürütecek kadıncık ana olarak isimlendirilen bir bacı bulunmaktadır. Sır suyu canların “yol” un gizlerine vakıf olabilme ve hakka ulaşabilme niyazı olarak kabul edilir. Cem halkasında bulunan canların her birine aynı tasta içirilen bu bir yudum su, ikrarının yenilenmesini, kalplerinin her türlü kötü hasletten arındırılmasını, ben duygusunun bize dönüşümünü sembolize etmektedir (Günşen, 2007: 339, 341).

İslam inancında zemzem suyunun önemli bir yeri vardır. Müslümanlar hac ibadeti sırasında zemzem suyunun oluşumunu sembolize eden Safa ve Merve tepeleri arasındaki yedi seferlik yürüyüşü bir ritüel haline getirmişlerdir. Buna benzer bir uygulama Alevilerde de bulunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli türbesini ziyaret eden Aleviler, Bektaş bölgesinde zemzem çeşmesi olarak anılan bir çeşmeyi ziyaret edip burada dualar etmektedirler (Esin, 2018: 67).

Su çok eski dönemlerden itibaren farklı coğrafyalarda, farklı inançlara mensup kişilerce kutsal kabul edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk kültüründe suyun kutsallığı yer-su kültü çerçevesinde şekillenmiş; İslam’la birlikte ise, İslami motiflerle zenginleştirilerek insanların inanç ve kültür dünyasında canlılığını korumaya devam etmiştir. Eski çağlardan beri efsane, mit, destan gibi edebi türlerde yer bulan su sembolü Alevî yazılı kaynaklarında da kullanılmıştır. Bu yazılı kaynaklardan bazıları ve bu kaynaklarda geçen su ile alakalı sembolik anlatılar şu şekildedir:

2.1. Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî’de “Su Sembolizmi”

Velâyetnâme, Hacı Bektâş-ı Velî’nin hayatını ve etrafında meydana gelen olayları menkıbevi tarzda anlatan ve ölümünden sonra müritlerince kaleme alınan bir eserdir. Bu eserde geçen anlatılar doğrudan tarihi bir belge niteliği taşımamakla beraber, yazıldığı dönemde Hacı Bektâş-ı Velî ve daha sonraları sistematikleşecek olan Bektaşîliğin nasıl algılandığı konusunda ipuçları içermektedir (Çetin, 2020: 20-21). Ayrıca eser hem Alevî inancına göre pir olarak kabul edilen Hacı Bektâş-ı Velî’nin hayatını merkeze aldığı için hem de Alevilikle ilgili önemli kavram ve ritüelleri işlediği için Alevî klasik metinleri arasında yer almaktadır.

Eserde geçen bir anlatıya göre, Hacı Bektâş-ı Velî hocası Lokman-ı Perende’den mektebin ortasından bir su pınarı çıkarmasını istemiştir. Lokman-ı Perende ise buna gücünün yetemeyeceğini elinden gelirse kendisinin yapmasını söylemiştir. Hocasının bu isteği üzerine Hacı Bektâş-ı Velî secdeye kapanıp dua etmiş ve mektebin ortasında bir su pınarı belirmiştir. Lokman-ı Perende Hacı Bektâş-ı Velî’den bu kerameti görünce ona “Hünkâr” ismini vermiştir (Hacı Bektâş-ı Velî, 2014: 82).

Bir başka yerde ise, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Arafat dağında erbain çıkardığı mağaranın önünde bir yeri parmağıyla dürttüğü ve o yerden bir pınarın çıktığı anlatılmaktadır (Hacı Bektâş-ı Velî, 2014: 221-222). Hatta bugün bile bu pınar 'Zemzem Pınarı' olarak bilinmekte ve insanlar buraya gelip guslederek arındıklarına inanmaktadırlar.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Velâyetnâme'de su simgesi, Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerametlerinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir keramet olarak yerden su çıkarma eski Türk kültüründeki tabiat kültürüyle ilgili inanışlardan izler taşımaktadır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu inanış yerini velî kültürüne bırakmıştır. Artık yerden su çıkarma motifi peygamber mucizeleriyle özdeşleştirilir olmuştur. Söz gelimi Hz. Eyyub'un yerden çıkardığı suyla şifa bulması (Sâd, 41-44), Hz. Musa'nın asasıyla bir kayadan on iki pınar çıkarması (A'râf, 160; Bakara, 60) gibi ilahi temelli anlatılar, velilik kültüründe yerden su çıkarma motifinin sık sık işlenmesine katkı sağlamıştır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 132).

2.2. Makâlât'ta "Su Sembolizmi"

Makâlât, genel olarak günümüzde Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait elimizde bulunan en tanınmış ve en kapsamlı eser olarak bilinmektedir. Eser, dört kapı-kırk makam anlayışı üzerine kaleme alınmış olup bir kapıdan diğerine geçebilmek ve makamlara sırasıyla ulaşabilmek için neler yapılması gerektiğini öğütleyen tasavvufi bir niteliktedir (Çetin, 2020: 18). Makâlât'ta geçen anlatılar alegorik olmasına karşın ele alınan konular temel inanç konularıdır. Sembolik anlatılarla dolu olan bu eserde dikkat çeken kavramlardan biri de sudur. Makâlât'ın ilk bölümünde Allah'ın Âdem (a.s.)'i dört nesneden (hava, su, toprak, ateş) yarattığı ve onun evlâdını da dört bölüğe ayırdığından bahsedilmektedir. Bu bölüklerden üçüncüsünün, "ârifler" olduğu, asıllarının sudan yaratıldığı dile getirilmiş, suyun temiz ve temizleyicilik vasfına izafeten ariflerin de temiz ve temizleyici olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Hacı Bektâş-ı Velî, 2015: 44-48). Bu konuda ilgili bölümde yer alan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

"... Hangi kaba girerse o kap su gibi temiz olur. Hem de kendisinden başka nesne ona benzemez, rengi bilinir ve hem de murdar olanı dışarı bırakır. O halde ariflerin temiz olması aynı zamanda temizleyici olması demektir." (Hacı Bektâş-ı Velî, 2015: 51)

Eserde geçen bir başka bölümde su yine marifetle özdeşleştirilmiştir:

"... Can bahçeye benzer, marifet sudur. İşte susamış bahçeye su ne yaparsa marifet de canı öyle yapar." (Hacı Bektâş-ı Velî, 2015: 93)

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Makâlât'da su yaşamın özü, temizliğin, saflığın, arınmanın sembolü olarak ele alınmıştır. Alevi inancına göre evrenin sonsuz döngüsü içerisinde her şeyi kontrol eden dört kuvvet (hava, su, toprak, ateş) vardır. Evrende bu dört kuvvetin olmaması halinde sonsuz bir kaos ortamının doğacağına inanılmaktadır. Hatta bu anlayış doğrultusunda Aleviler ibadetlerini yaptıkları cem evlerini evrendeki dört kuvveti temsilen dört direk üzerine bina etmiştir (Çınar, 2016: 26, 28).

Evrenin ana maddesi Thales'e göre "su", Anaksimenes'e göre "hava", Herakleitos'a göre "ateş" tir. Empedokles ise hava, su ve ateşe toprağı ekleyerek evrenin ana maddesinin bu dört element olduğunu savunmuştur. İlkçağ filozoflarının arkhe olarak isimlendirdiği ve Aristo fiziğinin de özünü oluşturan bu kavram Helenistik dönemden İslam dünyasına miras kalmıştır. İslam felsefesinde anâsır-ı erbaa olarak isimlendirilen dört unsur teorisi Farabi, İbn-i Rüşd, İbn-i Sina, Gazzali gibi birçok İslam filozofunu etkilemiştir (Çağlar, 2008: 67-69).

2.3. Buyruk (Menâkıb-ı İmam Cafer-i Sadık)'ta “Su Sembolizmi”

Aleviler arasında *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* ya da *Buyruk* adıyla tanınmaktadır. Aleviler, Buyruk'un İmam Cafer'den kaldığına inanmakta ve bu sebeple onu bir başucu kitabı gibi kullanmaktadırlar. Nitekim eserin mukaddime kısmında içerisinde yer alan tüm sözlerin İmam Cafer'e ait olduğundan bahsedilmektedir (Cafer-i Sadık, 2018: 21). Müellifi tartışmalı olsa da Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre eser Şah İsmail'in oğlu Tahmasb zamanında Bısatî isimli biri tarafından kaleme alınmıştır (Gölpınarlı, 1987: 178). Eserde cem başta olmak üzere Alevi erkân ve ritüelleri hakkında geniş bilgilere yer verilmektedir. Bugün Alevilerce bir tür tasavvufi-ahlaki ilmihal kitabı olarak kullanılan Buyruk, özellikle dedeler tarafından yol erkânının taliplere aktarılması için okunmaktadır (Kaplan, 2012: 94, 97).

Buyruk'ta “Büyük Âlem, Küçük Âlem” isimli bölümde büyük âlemin insan, küçük âlemin ise hayvan olduğundan bahsedildikten sonra insanın dört nesneden ibaret olduğu şu ifadelerle belirtilmektedir:

“...Görünüşte insan olan dört nesnedir. Buna dört ana unsur denir. Bu dört ana unsur ateş, yel, su, topraktır. Bu dört nesneyi dört taban üzerine oturtmuşlardır. Suyun adını mülhime komuşlar. Toprağın adını mutmaine komuşlar. Ateşin adını emmare komuşlar. Yelin adını levvame komuşlar...

...Nefs-i mülhime kabul edicidir, suya orantılıdır. Onun da on özelliği vardır. Birinci akıldır. İkinci hikmettir. Üçüncü ilimdir. Dördüncü nasihattir. Beşinci fikirdir. Altıncı hayırdır. Yedinci kemaldır. Sekizinci fazldır. Dokuzuncu ihsandır. Onuncu cömertliktir.” (Cafer-i Sadık, 2018: 139-141)

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere dört unsur kavramına Buyruk'ta da değinilmektedir. Burada evrenden bağımsız olarak evrenin bir parçası olan insan, dört varlıktan müteşekkil sayılmıştır. Dört unsurdan olan su ise nefsin mertebelerinden mülhime ile ilişkilendirilmiştir. Tasavvufi düşüncede nefsin yedi mertebesinden biri olan nefs-i mülhime, doğru ve yanlışı ayırt edebilme yetisine sahip olan, keşf ve ilhama mazhar olan nefis anlamına gelmektedir (Çelik ve Yıldırım, 2018: 21, 34).

2.4. Nehcü'l Belağa'da “Su Sembolizmi”

“Belagatın Yolu” manasına gelen bu eser, Hz. Ali'nin konuşmalarını, mektuplarını ve hikmetli sözlerini içeren antoloji nitelikli bir kitaptır. Şerif er-Radî (H.4/M.10) tarafından derlenen eser, Hz. Ali'nin vefatından yaklaşık 360 yıl sonra tamamlanabilmiştir (eş-Şerif er-Radî, 2019: 13). Kitaptaki sözlerin tamamının Hz. Ali'ye ait olup olmadığı tartışmalı olsa da Gölpınarlı'ya göre bu sözler bizzat Hz. Ali tarafından söylenmiş sözlerdir. Çünkü Şerif er-Radî'nin yaşadığı dönemden önce de Hz. Ali'nin hutbe ve mektuplarını derleyen çalışmaların varlığı bilinmektedir. Ayrıca öteden beri Araplar veciz ifadeleri, hutbeleri ezberlemeyi bir alışkanlık haline getirmiştir. Dolayısıyla Hz. Ali'nin söylediği sözlerin şifahi olarak aktarılmış olması kuvvetli bir ihtimaldir (eş-Şerif er-Radî, 1997: 11-14). Eser bizlere Hz. Ali'nin siyaset anlayışını, olaylara bakış açısını yorumlama imkânı verdiği gibi dönemin siyasi atmosferi hakkında da ipuçları sunmaktadır. Büveyhîler döneminde Şia'nın devlet desteğini arkasına aldığı bir zaman diliminde kaleme alınmıştır. Bu sebeple hem Şii hem de Alevi zümrelerce Kur'an'dan sonra en önemli kaynak kabul edilmektedir (Korkmaz, 2007: 165-166).

Kitapta müellifin önsözünden sonra göğün, yerin ve Adem'in yaratılışının başlangıcını anlatan bölüm yer almaktadır. Bu bölümde geçen ifadelerden bazıları şöyledir:

“...Sonra münezzeh olan Allah, göklerin yırtıklarını, kenarların yarıklarını ve havanın cereyanını yarattı; ondan akıntısı çarpişan, yüksekliği ve kalınlığı kat kat olan bir su akıttı. Onu şiddetle esen, sarsıcı ve parçalayıcı rüzgârın sırtında taşıdı. Ona suyu geri getirmesini emretti ve onu dizginlemeye hâkim kıldı. Hava, onun altında yarıktır; su ise onun üstünden dökülür. Sonra münezzeh olan Allah, esintisini kısırlaştırdığı, varlığını daim kıldığı, akıntısını şiddetli yaptığı ve menşeyini uzaklaştırdığı bir rüzgâr meydana getirip ona coşkun suyu dalgalandırmasını ve denizlerin dalgalarını harekete geçirmesini emretti; onu yayığın çalkalanması gibi çalkaladı ve fezayı şiddetle sarstığı gibi sarstı. Yüksekliğini yükseltinceye kadar başını sonuna, dinginliğini harekete döndürdü. Köpüğüyle yığınlarını attı. Onu yarık olan havada, açık ve geniş gökte yükseltti. Ondan yedi gök meydana getirdi ve onların aşağılarını hareketsiz bir dalga yaptı. Üstlerini ise düşmesini engelleyen bir sütun, onu birbirine bağlayan çivi ya da bağlantılar olmaksızın koruyan bir tavan ve yükseltilmiş bir çatı yaptı. Daha sonra onu yıldızların süsüyle ve aydınlatıcıların ışığıyla süsledi. Dönen bir yörüngede, hareket eden bir tavanda ve hareketli bir felekte, ışığı yayan bir güneş ve nur saçan bir ay meydana getirdi.” (eş-Şerîf er-Radî, 2019: 32-33)

İlk insan Adem’in yaradılışını anlatan bölümde geçen ifadeler ise şunlardır:

“...Sonra münezzeh olan Allah, yerin kalınından ve incesinden, tatlısından ve tuzlusundan toprağı bir araya getirdi, onu çamur oluncaya kadar suyla karıştırdı... Sayılı bir zamana ve malum bir sona değin tamamen kuruyuncaya kadar onu kuruttu. Sonra ona ruhundan üfledi...”

Ele alınan örneklerden de anlaşılacağı üzere Nehcü’l Belağ’a’da su, evrenin ve insanın yaratılışında başat role sahip bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Hayatın önemli bir parçası olan su, eski çağlardan beri insan için önemini hep korumuştur. Saflığın, temizliğin, arınmanın sembolü olan su farklı dinlerin inanç ve ritüllerinde bir metafor olarak sıklıkla işlenmiştir. Eski Ahit’te çok sık dile getirilen “tufan” hadisesine göre su insanlık için bir başlangıç, kötülüklerden arınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Ahit’de vaftiz suyunun İsa’dan geldiği ve Tanrısal rahmetin sembolü olduğu anlatılmaktadır. Eski Türk kültüründe ise yer-su kültürünün bir parçası olan su kutsal sayılmıştır. Aynı inanişe göre evrende henüz hiçbir şey yokken her yer sularla kaplıdır ve Tanrı insanı yaratırken sudan ilham almıştır. Bunların dışında Türkler suyu temiz ve temizleyici olarak gördükleri gibi onu korumayı bir inanç unsuru saymışlardır. Benzer anlatılara İslam inancında da rastlamak mümkündür. İslamda su anâsır-ı erbaa olarak isimlendirilen evrenin dört ana unsurundan biri olarak kabul edilmiştir. Temizliğin ve saflığın sembolü olan su Türk-İslam kaynaklarında âb-ı hayat ismiyle şöhret bulmuş, bu suyun temas edip de dirilmediği kimsenin olmadığı anlatılmıştır. Kur’an’da ise cennet tasvirleri yapılırken su çok sık kullanılmış, özel olarak kevser suyundan bahsedilmiştir.

Çoğunlukla sözlü kültürden beslenen Aleviliğin yazılı kaynakları da mevcuttur. Bu kaynaklar genellikle XV. ve XVII. yüzyıllar arasında kaleme alınmıştır. Mevcut bu eserler Alevi inanç ve kültürüyle iç içe geçmiş birçok sembolik ögeyi bünyesinde barındırmaktadır. Alevi yazılı kaynaklarındaki su sembolü ile ilgili örneklerin bir araya getirildiği bu çalışmada elde ettiğimiz verilere göre, Alevi inanç ve kültüründe su kavramı, geçmiş birçok inanç ve kültürlerdekine benzer bir şekilde evrenin özünü oluşturan maddelerden biri, yaratmanın ilhamı, arınmanın, saflığın, temizliğin sembolü olarak yer edinmiştir. Alevi inancındaki su, özellikle mekânsal yakınlığı bulunan Orta Asya Türk kültür ve inancındaki su ile hemen hemen aynı manalarda sembolize edilmiş, insanların muhayyile dünyasında da bu şekilde yer edinmiştir.

Kaynakça

- Atasağun, G. (1996). *İlâhî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da) Dinî Semboller.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi.
- Atasağun, G. (2000). Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (10), 181-199.
- Ay, M. (2011). İşarî Tefsiri Yeniden Düşünmek. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 103-148.
- Boratav, N.P. (1984). *Köroğlu Destanı*. Adam Yayıncılık.
- Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture*. Yale & New Haven.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Çağlar, B. (2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi.
- Çebi, M. S. (2008). Sembolik/Retoriksel Bir Eylem Olarak Dil'in Anlam İnşasındaki Aracılık İşlevi, *Selçuk İletişim*, 5 (2), 183-198.
- Çelik, İ., Yıldırım, B. (2018). Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (86), 21-44.
- Çetin, B. (2020). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevî Sembolizmi-Hacı Bektaş-ı Veli Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi.
- Çınar, E. (2016). *Bahçe Bizim Gül Bizdedir-Eski Çağ'dan Cumhuriyet'e Alevilik-*, Kalkedon Yayınları.
- Çıfci, C. (2013). *Geçmişten Günümüze Türklerde Su Kültü*. N. Demir (Ed.), *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su* (s.23-30) içinde. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Durand, G. (1998). *Sembolik İmgelem* (A. Meral, Çev.). İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler.* *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri* içinde. M. Eliade ve J. M. Kitagawa (Ed.), (M. Aydın, M. Şahin ve M. Soyhun, Çev.). TDV Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *İmgeler ve Simgeler* (M. A. Kılıçbay, Çev.), Doğu Batı Yayınları.
- Erbaş, A. (2004). Muhtelif Dinlerde Su Motifi. *EKEV Akademi Dergisi*, (20), 241-258.
- Erdoğan, E. ve Akarslan, F. (2020). Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açısından İncelenmesi. *Türk Kültürü ve Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 55-69.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Esin, O. (2018). İnanç Temelinde Suyun Yaradılış Düşüncesi ve Geleneksel Yapı Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58), 61-69.
- eş-Şerîf er-Radî. (1997). *Nehcü'l Belâğa* (A. Gölpınarlı, Haz.), Der Yayınları.
- eş-Şerîf er-Radî. (2019). *Nehcü'l Belâğa* (A. Demircan, Haz.), Beyan Yayınları.
- Fahrudin er-Razi. (1981). *Tefsir-i Kebir XXXII*, Dâru'l Fikri.
- Gen Kaya, S., Abik, A.D. (2022). Kutadgu Bilig'de Su Metaforları. *Turcology Research*, (74), 287-295.

- Gölpınarlı, A. (1987). *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları.
- Güngör, E. (2003). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat.
- Günşen, A. (2007). Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektâşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/ 2, 328-350.
- Hacı Bektâş-ı Veli. (2014). *Velâyetnâme* (H. Duran, Haz.), T.D.V. Yayınları.
- Hacı Bektaş-ı Veli. (2015). *Makâlât*, (A. Yılmaz, M. Akkuş ve A. Öztürk, Haz.), T.D.V. Yayınları.
- İmam Cafer-i Sadık. (2018). *Buyruk* (F. Bozkurt, Haz.), Salon Yayınları.
- Kaplan, D. (2012). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, D. (2019). Türklerin Yaratılış Destanı ile İslami Kaynaklardaki Müşterekliklere Sentezi Bir Yaklaşım. *IX. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Ankara, Türkiye.
- Kıyak, A. (2013). Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 22-39.
- Kızıl, H. (2018). Dinî Sembolizm Üzerine. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (20), 327-351.
- Korkmaz, S. (2007). Nehcül'l Belağa'nın Müellifi ve Metni ile İlgili Problemler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 165-186.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). Mucizeden Keramete: Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 119-139.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevî Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Schimmel, A. (1954). Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir? *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 67-73.
- Sepetçioğlu, M. N. (2000). *Yaratılış ve Türeyiş*, İrfan Yayıncılık.
- Şenocak, B. (2004). Semboller. <http://www.hermetics.org/Semboller.html> adresinden 08.01.2021 tarihinde alınmıştır.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları*, Simurg Yayınları.
- Tillich, P. (1958). The Religious Symbol. *Daedalus*, Vol. 87, No. 3, pp. 3-21.
- Tokat, L. (2012). *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları.
- Turan, M. (2006). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi.
- Türkmen, F. (2013). *Yer, Yer Değilken; Su, Su İdi*. Nurettin D (Ed.), *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su* (s. 13-21) içinde. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkyılmaz, A. (2013). İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları, *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (4), 83-100.
- Whitehead, N. A. (2009). *Sembolizm* (K. Yılmaz, Çev.), Şule Yayınları.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.